

27/1/2025

Μαρία Ποντικού : Δρ. Βυζαντινής Ιστορίας (ΑΠΘ), Ερευνήτρια, Τμήμα Επιστημονικών Ερευνών, Τομέας Πολιτισμού, ΑΣΤΙΚΗ ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ: “ΑΙΓΕΑΣ”.

Ομιλία: «Αναδρομή στην Ιστορία των Οινουσσών και την Εμπορική Ναυτιλία»

Βορειοανατολικά των παραλιών της Χίου σε διάστημα 1700 μ. και κατά προσέγγιση σε απόσταση διπλάσια από τη χερσόνησο της Ερυθραίας (Καραμπουρνού) απλώνεται ένα νησιωτικό σύμπλεγμα που απαρτίζεται από εννέα νησίδες. Στο μεγαλύτερο από τα νησιά που ονομάζεται Οινούσες ή Οινούσσα, αλλά και Αιγνούσα (Εγνούσα) ή Αγνούσα (14 τχλμ) βρίσκεται και ο μοναδικός οικισμός του συμπλέγματος που είναι και η πρωτεύουσα¹. Ο οικισμός εντοπίζεται στη νότια παραλία του νησιού και συνιστά την έδρα του ομώνυμου δήμου, στον οποίον ανήκουν και τα χωριά Κάστρο και Πασάς. Βόρεια των ακτών του συμπλέγματος οι νησίδες είναι βραχώδεις και απροσπέλαστες, στα νότια, εντοπίζονται οι «βάλες», κολπίσκοι, όπου, πιθανόν, αγκυροβολούσαν τα πλοία, υπό τη γενοατική (1346-1566) και βενετική κυριαρχία της Χίου (1694-1695). Στη θέση του σημερινού χωριού των Οινουσσών υπήρχε αρχαία ομώνυμη πόλη που γνώρισε μεγάλη ακμή. Γραπτές μαρτυρίες του Ηροδότου (I, 165-166²) και του Θουκυδίδη (Θ, 24. 2-3) αναφέρονται στις Οινούσες³.

Η ονομασία Οινούσες οφείλεται στον εκλεκτό οίνο που παρήγαγε το νησί κατά την αρχαιότητα⁴. Όσον αφορά στην προσωνομία του συμπλέγματος δεν υπάρχουν στοιχεία για τις Οινούσες μέχρι την περίοδο της γενοατικής κυριαρχίας της Χίου (1346)⁵. Το 1315 ο Martino Zaccaria⁶ μαρτυρείται ως άρχοντας της Χίου, συμπεριλαμβανομένων και των Οινουσσών. Επιπλέον σε έγγραφο της γενοατικής μαόνας της Χίου⁷ (του έτους 1363) μνημονεύεται ότι βρισκόταν υπό την κατοχή της και η Οινούσσα. Στους αιώνες που ακολούθησαν το νησιωτικό σύμπλεγμα των Οινουσσών ερημώθηκε. Με τον καιρό απετέλεσε τόπο καταφυγής των πειρατών⁸.

Η Αιγνούσα στους μεσαιωνικούς χρόνους ήταν ακατοίκητη μέχρι τον 18^ο αιώνα, όπου εγκαθίστανται οι Καρδαμυλίτες άποικοι. Ειδικότερα, περίπου στα μέσα του 18^{ου}

αιώνα, το πιο μεγάλο νησί του νησιωτικού συμπλέγματος των Οινουσσών αξιοποιήθηκε από τους βοσκούς των Καρδαμύλων ως βοσκοτόπι. Οι ποιμένες αυτοί οικοδόμησαν στην περιοχή του Κάστρου και τις πρώτες μάντρες. Μάλιστα για αυτόν τον λόγο ονομάζεται «Μαντράκι» ο μοναδικός οικισμός των Οινουσσών, ο οποίος εκτείνεται από το φυσικό μικρό λιμάνι του, απέναντι στα νησιά Πατερόνησο, Λαιμούδικο και Παπαποντικούδικο έως τους πρόποδες των υψωμάτων του Κάστρου, του Προφήτη Ηλία και της Αγίας Παρασκευής⁹.

Οι Οινούσες δέχτηκαν αθρόα εκπατρισμένους Πελοποννησίους, οι οποίοι πύκνωσαν τον πληθυσμό του, μαζί και με μετοίκους από άλλες περιοχές μετά τα Ορλωφικά¹⁰. Η μόνιμη εγκατάσταση στο νησί ευνοήθηκε μετά τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), λόγω των πρωτόγωνων δυνατοτήτων που δόθηκαν με την υπογραφή της για τη διακίνηση και την εμπορία αγαθών, η οποία είχε ως αποτέλεσμα την ενεργοποίηση ενός ισχυρού δικτύου οικονομικών δραστηριοτήτων με επίκεντρο το λιμάνι της Χίου και τα στενά Χίου-Οινουσσών-Ερυθραίας και Χίου-Ψαρών¹¹.

Αξιοσημείωτη πτώση της ναυτικής επίδοσης των Χίων σημειώνεται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, εξαιτίας της πειρατείας, αλλά και της αναταραχής που επέφεραν στο θαλάσσιο εμπόριο οι Ναπολεόντειοι πόλεμοι (1803-1815). Οι Χιώτες όμως διακρίνονταν για την ευπορία τους, διέθεταν πλούτο, μέσω του οποίου ασκούσαν επιρροή και έλεγχαν κατά συστηματικό τρόπο τη ναυτική πίστωση (ναυτικά δάνεια, θαλασσοδάνεια), επιδοτούσαν και υποστήριζαν τους πλοιοκτήτες των άλλων ναυτικών νησιών¹². Κατά τους απελευθερωτικούς αγώνες του γένους και την Επανάσταση του 1821 οι Οινουσιώτες κατέφυγαν στην Πελοπόννησο, την Άνδρο και την Εύβοια, στη συνέχεια όμως επέστρεψαν και πάλι στην ιδιαίτερη πατρίδα τους.

Μετά τη μεγάλη καταστροφή του 1822 και τη σφαγή ακολούθησε η εκδημία και η διασπορά του πληθυσμού της Χίου εκτός Ελλάδος στη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα και εντός στο νησί της Σύρου, μετανάστευση η οποία εν τέλει ενίσχυσε τη ναυτιλία και το εμπόριο, τομείς στους οποίους διακρίθηκαν ιδιαίτερος οι Αιγνουσιώτες. Το ναυτικό πνεύμα των Χίων συνέβαλε στην ευρύτερη ανάπτυξη της παράκτιας περιοχής, με επίκεντρο τη Σύρο και πρωτεύουσα την Ερμούπολη, η οποία αναδείχθηκε ως το δυναμικό ναυτιλιακό κέντρο της Ελλάδας μετά την Επανάσταση.¹³

Το 1841, η Σύρος είχε 1500 ναυτικούς, από τους οποίους περισσότεροι από τους μισούς προέρχονταν από τη Χίο¹⁴. Στην Ερμούπολη, εκτός από τα εταίρους της χιακής ομάδας των ισχυρών εμπόρων με μακρά παράδοση, διαμορφώθηκε και οργανώθηκε, παράλληλα με τη Χίο και τις Οινούσες, η πρώτη ομάδα πλοιοκτητών που απαρτιζόταν μόνο από Χιώτες. Αυτοί διέθεταν σημαντικό μερίδιο στις ναυπηγήσεις νέων ιστιοφόρων της πόλης και αναδείχθηκαν στην πιο ισχυρή εφοπλιστική ομάδα, η οποία πραγματοποίησε τη μετάβαση στη χρήση ατμοκίνητων πλοίων. Σήμερα, η ομάδα καταγωγής εφοπλιστών από τη Χίο θεωρείται ίσως και η σημαντικότερη στη σύγχρονη ελληνική ναυτιλία. Μέλη της οικογένειας Λαιμού όπως ο Μιχαήλ, Νικόλαος και Κωνσταντίνος είχαν εγκατασταθεί στην Ερμούπολη, αντίθετα ο γενάρχης της Διαμαντής βρισκόταν στις Οινούσες. Οι οικογένειες αυτής της ομάδας είναι οι αμιγώς χιώτικες όπως οι Λώ, αλλά και οι χιωτο-οινουσιώτικες όπως οι Λυγνοί, Λύρα, και Πατέρα¹⁵. Επίσης σε σπουδαία κέντρα της χιώτικης εμπορικής και ναυτιλιακής δραστηριότητας εξελίσσονται η Κωνσταντινούπολη¹⁶ και στη συνέχεια ο Πειραιάς.

Έκτοτε και για 150 περίπου χρόνια το Αρχιπέλαγος απέκτησε ένα ισχυρό οικονομικό πυρήνα, απ' όπου ξεπρόβαλε η ναυτιλιακή άνθηση της ευρύτερης περιοχής με τις εφοπλιστικές οικογένειες της Χίου και των Οινουσσών να ακμάζουν ειδικότερα κατά τον 20^ο αιώνα.

Την εξέλιξη και την επακόλουθη πρόοδο του ελληνόκτητου στόλου σε διεθνές επίπεδο όρισαν σε μεγάλο βαθμό οι Χιώτες από τα Καρδάμυλα, το Βροντάδο και τις Οινούσες. Το αποκορύφωμα της ιστιοφόρου ναυτιλίας ήταν οι δεκαετίες του 1870 και του 1880. Το 1880 οι Χιώτες του βόρειου τμήματος του νησιού είχαν υπό την κατοχή τους στόλο 118 ποντοπόρων ιστιοφόρων, 20.000 τόνων. Σύμφωνα με τα αρχεία του ελληνικού προξενείου της Χίου, το 1890 τον στόλο του νησιού αποτελούσαν 4 ατμόπλοια (βαπόρια σύμφωνα με την ορολογία της εποχής) και 300 περίπου ιστιοφόρα, ενώ τον περιεβάλλαν τοπικές ασφαλιστικές εταιρείες και μία καινοτόμος τράπεζα για τις ναυτιλιακές επιχειρήσεις της εποχής, ο «Αρχάγγελος».

Οξύτατη μορφή λαμβάνει ο ανταγωνισμός του νέου με το παλαιό κατά την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα. Ο ατμός εφορμά στη ναυσιπλοΐα, αλλά η προσκόλληση στα ιστία επιφέρει προβλήματα εξοικείωσης με τη νέα τεχνολογία στις ναυπηγήσεις των πλοίων. Το πέρασμα στον ατμό, ωθεί στην εξασφάλιση μικρών κατά το

πλείστον βαποριών (500-4000 τόνων) τα οποία πλέουν στην περιοχή μεταξύ Δούναβη, Αζοφικής, Νότιας Ρωσίας και Μεσογείου. Η αντίληψη των συνθηκών και η εγγενής οξύνοια του Χιώτη πλοιοκτήτη τον βοηθούν να ξεπεράσει γρήγορα το πρόβλημα και να προηγηθεί. Πρωτοστατούν οι Αιγνουσιώτες, οι Καρδαμυλίτες και οι Βρονταδούσιοι, ασκημένοι στο θαλάσσιο εμπόριο από το 1850 συγκροτούν οικογενειακές κοινοπραξίες για τον νέο θαλάσσιο δρόμο που εγκαινιάζε ο ατμός¹⁷. Προμηθεύτηκαν τα πρώτα τους ατμόπλοια τη δεκαετία του 1890, όμως η μαζική είσοδος των Χιωτών στον χώρο των ατμοπλοίων σημειώθηκε κατά τον μεσοπόλεμο (11 Νοεμβρίου 1918 – 1 Σεπτεμβρίου 1939).

Ο στόλος της Χίου, εκτός από την οικονομική και εμπορική του δράση, επιστρατεύεται να προσφέρει άμεσα τις υπηρεσίες του στην πατρίδα κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1918), όπου τα πλοία του, ως μεταγωγικά, ενίσχυσαν τις ναυτικές και χερσαίες μάχες του ελληνικού στρατού. Το πρωί της 11^{ης} Νοεμβρίου 1912 ο Τούρκος διοικητής της Χίου Ζιχνή Πασάς παρατηρεί την έλευση των πλοίων από τη Μυτιλήνη, αδυνατώντας να πιστέψει ότι έρχονταν με σκοπό να απελευθερώσουν το νησί και συγκροτούσαν εν δυνάμει πολεμική αποστολή εικάζει ότι πρόκειται για πλοία, που έρχονταν στη Χίο για να φορτώσουν μανταρίνια¹⁸.

Η ναυτιλιακή δύναμη της Χίου κατέπεσε, καθώς αποδυναμώθηκε ο εμπορικός της στόλος μέχρι τη λήξη του Α΄ παγκοσμίου πολέμου. Μοιραίες αποδείχθηκαν οι αθρόες αγορές στις οποίες οδηγήθηκαν οι επιχειρήσεις από έναν άστοχο φορολογικό νόμο που έπληξε την ναυτιλία με την κρίση της αγοράς του 1921¹⁹. Η χιώτικη ναυτιλία την περίοδο έχασε εταιρείες, πλοία και το σπουδαιότερο όλων ένα μεγάλο τμήμα από το ναυτεργατικό της δυναμικό, το οποίο θυσιάστηκε κατά τη διάρκεια της πολεμικής σύρραξης²⁰.

Οι Οινούσες με τη μικρασιατική καταστροφή το 1922 επιβαρύνθηκαν με έναν ανισομερή, για τον γηγενή πληθυσμό (αυτόχθονες), αριθμό προσφύγων που οδήγησε σε σημαντικές μεταβολές, πληθυσμιακές και οικονομικές. Το 1928, το 44,7 % του συνολικού πληθυσμού των Οινουσσών συνιστούσαν οι πρόσφυγες²¹.

Κατά την περίοδο που ακολούθησε του μεσοπολέμου επαναλαμβάνεται στον μακροχρόνιο ναυτικό βίο του νησιού η ιστορία της ναυτιλιακής του υπεροχής. Οι Οινούσες, τα Καρδάμυλα και ο Βροντάδος ανταγωνίζονται για το προβάδισμα στη χιώτικη ναυτιλία με επιχειρηματικό κέντρο το Λονδίνο, όπου τα γραφεία Μιχαηλνού,

Λιβανού, Μίχαλου, Λαιμού-Πατέρα, Λύρα και Καρρά, εξελίσσονται σε διεθνές πλέον επίπεδο.

Ακολουθεί η περίοδος του Β΄ παγκοσμίου πολέμου κατά τη διάρκεια της οποίας η ναυτιλία της Χίου επωμίζεται το καθήκον προς την πατρίδα, εντάσσεται στο συμμαχικό σύστημα των μεταφορών δια θαλάσσης έχοντας και το πρώτο θύμα με τη βύθιση, από εχθρική ενέργεια, του φορτηγού «Κ. Χατζηπατέρας» στην αρχή του πολέμου το 1939 και πριν ακόμα η Ελλάδα εγκαταλείψει την ουδετερότητά της. Ήταν η αρχή της απώλειας των εμπορικών πλοίων και του αποδεκατισμού των ανθρώπων που οδήγησε στην εξασθένηση της χιώτικης ναυτιλίας της μεσοπολεμικής περιόδου, που έπληξε με βαρύ πένθος τα τέσσερα ναυτικά κέντρα της Χίου: Οινούσες, Καρδάμυλα, Βροντάδο, Λαγκάδα. Όταν έληξε ο πόλεμος, περισσότεροι από 300 ναυτικοί δεν επέστρεψαν στις οικογένειές τους.

Σύμφωνα με τον Ματθαίο Λω, όπως πληροφορούμαστε από το έργο του «Αιώνες Ακμής» το 1945 το 75 % των πλοίων είχε απωλεσθή. Επίσης, το 20 % των πληρωμάτων στα εμπορικά πλοία χάθηκε στη διάρκεια της παγκόσμιας σύρραξης²². Μετά το τέλος του Β΄ παγκοσμίου πολέμου οι Αιγνουσιώτες οδηγήθηκαν αθρόα στη θάλασσα (ποσοστό 72,4 %) ή μετανάστευσαν εντός ή εκτός Ελλάδας²³.

Όταν αποκαταστάθηκε η ειρήνη παγκοσμίως και ξεκίνησε η απόπειρα της μεταπολεμικής ανασύνταξης ο χιακός εφοπλισμός σημείωσε εντυπωσιακή ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Η μεταφορά της έδρας εξεχόντων του εφοπλιστικού κλάδου από το Λονδίνο στη Νέα Υόρκη και η εκχώρηση με προνομιακούς όρους των 100 λίμπερτυς από την αμερικανική κυβέρνηση απετέλεσαν την κινητήριου δύναμη για μία νέα ανάπτυξη, που αυτή τη φορά έφερε την εμπορική ναυτιλία της Χίου στο προσκήνιο παγκοσμίως, με κύριο εκπρόσωπο τον Σταύρο Λιβανό. Οι εφοπλιστικοί οίκοι που βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή του «ελληνικού ναυτιλιακού θαύματος» ήταν οι οικογένειες των υιών Ιωάννη Χανδρή, Ιωάννη Μ. Καρρά, Ιωάννη Κ. Καρρά, Στρατή Ανδρεάδη, αδελφών Λω, Λαιμών, Πατέρα, Φαφαλιών, Λύρα, Χατζηπατέρα, Ξυλά, Λιβανού κ. ά²⁴.

Επιπλέον προς αυτά αξίζει να σημειωθεί ότι από το 1965 μέχρι τις μέρες μας λειτουργεί αδιαλείπτως στις Οινούσες η Σχολή Αξιωματικών Εμπορικού Ναυτικού απόφοιτοι της οποίας στελεχώνουν ναυτιλιακές επιχειρήσεις που διαπρέπουν όχι μόνο στην εγχώρια, αλλά και τη διεθνή αγορά.

Στον 21^ο αιώνα η Χίος και ιδιαίτερα οι Οινούσες αποσπούν διεθνείς διακρίσεις στον ναυτιλιακό στίβο, σημειώνοντας επιτυχίες στους διάφορους κύκλους της ναυτιλίας. Οι Αιγνουσιώτες ασχολούμενοι με τις ναυτιλιακές επιχειρήσεις, έχοντας στο ενεργητικό τους την εμπειρία και μεγάλο εμπορικό στόλο ανοίγουν για άλλη μία φορά ένα ακόμη κεφάλαιο στη μακραίωνη ναυτική παράδοση της χώρας μας²⁵.

¹ Α. Μ. Βλαστού, *Χιακά ήτοι ιστορία τής νήσου Χίου από τών αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τής έτει 1822 γενομένης καταστροφής αυτής παρά τών Τούρκων*, Ερμούπολη 1840, τ. 1, σ. 1. Μ. Fustel de Coulanges, *Mémoire sur l' ile de Chio*, Paris 1857, σ. 1. Το σύμπλεγμα αυτό απαρτίζεται από την κυρίως Οινούσσα ή Αιγνούσα (Εγνούσα) και Νοτιοανατολικά της βρίσκεται το δεύτερο σε μέγεθος νησί της Παναγίας (Πασά) και ακολουθούν το Αρχοντόνησο, Ποντικόνησο, Γαδουρόνησο και η Βάτος. Δυτικά της Αιγνούσας με την ομώνυμη και μοναδική κωμόπολη βρίσκονται δύο μικρά νησάκια, τα Πρασονήσια, που στο βορειότερο λειτουργεί Φάρος, ενώ ανάμεσα στη Χίο και το βορειοδυτικό τμήμα των Οινουσσών την άκρη Καπασά, απαντάται το Στροβίλι (Στρόβυλος), όπου υπήρχε βίγλα μεσαιωνική και εξωκλήσι της Αγίας Παρασκευής. Μπροστά στην πόλη, τρία μικρά νησάκια με ένα τεχνητό λιμενοβραχίονα σχηματίζουν το φυσικό λιμάνι του νησιού. Οι ντόπιοι έχουν δώσει τα ονόματα των ιδιοκτητών τους το Λαιμούδικο, του Παπά (Ποντικού) και το Πατερόνησο. Οι κάτοικοι των Οινουσσών ασχολούνται κατά κύριο λόγο με την αλιεία και τη ναυτιλία. Η Αιγνούσα αποτελεί τόπο καταγωγής μεγάλων εφοπλιστών. Βλ. Μ. Ι. Παπακωνσταντίνου, *Τουριστικός Οδηγός Οινουσσών*, Αθήνα 1989, σ. 9.

² Ηροδότου, *Ιστορία*, Ι. 165: «οἱ δὲ Φωκαῖες, ἐπεῖτε σφὶ Χῖοι τὰς νήσους τὰς Οἰνούσας καλεομένας οὐκ ἐβούλοντο ὠνευμένοισι πωλέειν δειμαίνοντες μὴ αἰ μὲν ἐμπόριον γένωνται, ἡ δὲ αὐτῶν νῆσος ἀποκληισθῆ τούτου εἵνεκα, πρὸς ταῦτα οἱ Φωκαῖες ἐστέλλοντο ἐς Κύρνον» ... « Στελλομένων δὲ αὐτῶν ἐπὶ τὴν Κύρνον ὑπερημίσεας τῶν ἀστῶν ἔλαβε πόθος τε καὶ οἶκτος τῆς πόλιος καὶ τῶν ἡθέων τῆς χώρας, ψευδῶρκοι δὲ γενόμενοι ἀπέπλεον ὀπίσω ἐς τὴν Φώκαιν. Οἱ δὲ αὐτῶν τὸ ὄρκιον ἐφύλασσαν, ἀερθέντες ἐκ τῶν Οἰνουσσῶν ἔπλεον». (μτφρ.) Δ. Μαρωνίτη, *Ἡροδότου, Ἱστορία*, τόμ. Ι, Αθήνα 1964, σ. 293: «Οἱ Φωκαεῖς, ἐπειδὴ οἱ Χῖοι δε θέλησαν να τους πουλήσουν τα νησιά που τους ζήτησαν να τα αγοράσουν και που ονομάζονται Οἰνούσες, ἀπὸ φόβο μήπως στο τέλος τα νησιά αυτά εξελιχθούσαν σε εμπορικό κέντρο και το δικό τους απομονωθεί· ὕστερα ἀπὸ ὅλα αυτά οἱ Φωκαεῖς ξεκίνησαν για την Κυρνώ (πρόκειται για την Κορσική)» ... «Μα τη στιγμή που ἦταν ἑτοιμοὶ να ξεκινήσουν για την Κυρνώ, πάνω ἀπὸ τους μισοὺς πολῖτες τους πήρε ο πόθος κι ἡ λύπη για την πόλη και τα χῶματά τους, και πατώντας τον ὄρκο τους ἔβαλαν πλῶρη για τη Φώκαια. Ὅσοι ὁμως κράτησαν τον ὄρκο τους ξεκίνησαν ἀπὸ τις Οἰνούσες κι ἀνοίχτηκαν στο πέλαγος».

³ Θουκυδίδου, *Ἱστορία*, VIII. 24. 2-3: «καὶ Λέων καὶ Διομέδων ἔχοντες τὰς ἐκ Λέσβου Ἀθηναίων ναῦς, ἕκ τε Οἰνουσσῶν τῶν πρὸ Χίου νήσων καὶ ἐκ Σιδουσίσης καὶ ἐκ Πτελεοῦ, ἃ ἐν τῇ Ἐρυθραίᾳ εἶχον τείχη, καὶ ἐκ τῆς Λέσβου ὀρμώμενοι τὸν πρὸς τοὺς Χίους πόλεμον ἀπὸ τῶν νεῶν ἐποιοῦντο· εἶχον δ' ἐπιβάτας τῶν ὀπλιτῶν ἐκ καταλόγου ἀναγκαστούς. καὶ ἐν τε Καρδαμύλῃ ἀποβάντες καὶ ἐν Βολίσκῳ τοὺς προσβοηθήσαντας τῶν Χίων μάχη νικήσαντες καὶ πολλοὺς διαφθείραντες ἀνάστατα ἐποίησαν τὰ ταύτη χωρία».

⁴ Α. Μ. Βλαστού, *ὁ. π.* (σημ. 1), σ. 20-23 (οἶνος). Α. Philippson – E. Kirsten, *Die griechischen Landschaften IV. Das ägäische Meer und seine Inseln*, Frankfurt 1959, σ. 246-247. Μ. Ι. Παπακωνσταντίνου, *ὁ. π.* (σημ. 1), σ. 10. Α. Πετράτος, *Ιωνική Χίος και Αιολική Λέσβος. Μία απογραφή των αρχαιολογικών δεδομένων των ιερών των δύο νήσων*, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 1.

⁵ Βλ. Ph. P. Argenti, *The Occupation of Chios by the Genoese and Their Administration of the Island, 1346-1566*, (προλ.) St. Runciman, Cambridge 1958, τ. Ι, σ. 86-105.

⁶ *Zaccaria*. Επώνυμο μεγάλης οικογένειας της Γένοβας. Ορισμένα μέλη της πλούσιας και ισχυρής αυτής οικογένειας εγκαταστάθηκαν τον 13^ο αιώνα σε περιοχές της Μικράς Ασίας, σε νησιά του Αιγαίου και της Πελοποννήσου και συνδέθηκαν μέσω επιγαμιών με τον αυτοκρατορικό οίκο των Παλαιολόγων. Ο Μαρτίνος Ζαχαρία διακρινόταν από σπάνιες πολιτικές αρετές, πολέμησε για μεγάλα χρονικά διαστήματα τους Τούρκους. Η φήμη του εξαπλώθηκε σε όλη τη Δυτική Ευρώπη. Το έτος 1325 ο Φίλιππος του Τάραντα του απένειμε τον τίτλο του «βασιλιά και δεσπότη της Μικράς Ασίας» παραχωρώντας του ορισμένα νησιά

του Αιγαίου μεταξύ αυτών και της Χίου. Στη συνέχεια ήρθε σε ρήξη με τον αδελφό του Βενέδικτο, ο οποίος κατέφυγε στην Κωνσταντινούπολη, ζητώντας τη βοήθεια του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Γ΄ Παλαιολόγου. Ο τελευταίος, επικεφαλής του στόλου του, κατέλαβε τη Χίο και αιχμαλώτισε τον Μαρτίνο τον οποίο αργότερα, με τη μεσολάβηση του πάπα τον άφησε ελεύθερο. Ο Μαρτίνος Ζαχαρία σκοτώθηκε πολεμώντας τους Τούρκους στα τείχη της Κωνσταντινούπολης. Alice-Mary Talbot, Zaccaria, *ODB*, σ. 2217-2218. W. Miller, The Zaccaria of Phocaea and Chios (1275-1329), *JHS* 31 (1911) 42-55. Ph. P. Argenti, ό. π. (σημ. 5), σ. 68-70.

⁷ Ο όρος προέρχεται από αραβική λέξη και υποδηλώνει τον σύνδεσμο αλληλοβοήθειας. Οι *μαόνες* ήταν συνεταιρισμοί πιστωτών, οι οποίοι λάμβαναν την υποχρέωση να καταβάλουν αποζημιώσεις για καταστροφές που προξενούσαν τρίτοι σε κάποια ξένη χώρα εξασφαλίζοντας εγγύηση για τους πιστωτές την εκμετάλλευση ορισμένων εδαφών της περιοχής αυτής. Οι *μαόνες* εμφανίστηκαν κατά τη μεσαιωνική περίοδο στη Γένοβα διακρίνονταν από αυτονομία και λειτουργούσαν υπό την αιγίδα της Δημοκρατίας. Μία από τις σημαντικότερες εταιρείες αυτής της κατηγορίας ήταν η *μαόνα* της Χίου, η οποία συστάθηκε το 1346 και πωλήθηκε στον γενουατικό οίκο των Ιουστινιάνι, κυβερνώντων του νησιού έως την οθωμανική του κατάληψη το 1566. Κύριο αντικείμενο της *μαόνας* της Χίου ήταν η μαστίχα, ωστόσο εκμεταλλεύονταν και άλλους πλουτοπαραγωγικούς πόρους του νησιού, καθώς και το λιμάνι της Φώκαιας, και την ευρύτερη περιοχή με τα μεταλλεία αλουμινίου (η στυπτηρία). Για την εταιρεία *μαόνα* της Χίου βλ. ειδικά Αντ. Σ. Δαμαλάς, *Ο οικονομικός βίος της νήσου Χίου από έτους 992 μ. Χ. μέχρι του 1566*, τ. 3, Αθήνα 1998, κεφ. ιδ΄, σ. 777-935.

⁸ Μ. Ι. Παπακωνσταντίνου, *Η Χίος μέσα στους αιώνες. Ιστορία, Τέχνη, Πολιτισμός*, Χίος 2016, σ. 116-117.

⁹ Μ. Ι. Παπακωνσταντίνου, ό. π. (σημ. 1), σ. 9, 11. Στ. Τσιροπίνα, *Λανθάνουσα και έκδηλη θεατρικότητα στις επιβιώσεις των χιακών εθίμων του εορτολογίου*, διδακτ. διατρ., ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 44.

¹⁰ Γ. Ι. Ζολώτας, *Ιστορία της Χίου*, τ. Γ. 1΄: Τουρκοκρατία, Αθήνα 1926, σ. 342 επ.

¹¹ Στ. Τσιροπίνα, ό. π. (σημ. 9), σ. 44.

¹² Ευστ. Μπάτης, *Χίος και Ναυτιλία. Οδηγός του Ναυτικού Μουσείου Χίου*, (προλ.) Ν. Λώς, Χίος 1998, σ. 21.

¹³ Βλ. ειδικά Κ. Κόμης, *Η Χίος στη δεκαετία του 1820. Ένα υπόμνημα (1828) από το στατιστικό έργο της Καποδιαστριακής εποχής*, *Δωδώνη* 22 (1993) 5-17 (εδώ: σ. 9).

¹⁴ Ευστάθιος Μπάτης, ό. π. (σημ. 12), σ. 21.

¹⁵ Απ. Δελής, *Ερμούπολη (Σύρος): Το ναυπηγικό κέντρο της ιστιοφόρου ναυτιλίας, 1830-1880*, διδ. διατρ., Κέρκυρα 2010, σ. 277-278. Γ. Θεοτοκάς – Τζ. Χαρχαυτή, *Έλληνες εφοπλιστές και ναυτιλιακές επιχειρήσεις. Οργάνωση, Διοίκηση και Στρατηγική*, Αθήνα 2007, σ. 297-304 (Λαιμού), σ. 327-328 (Λω), σ. 324-326 (Λύρα), σ. 395-400 (Πατέρα).

¹⁶ Απ. Δελής, ό. π. (σημ. 15), σ. 260, 265-266.

¹⁷ Ευστ. Μπάτης ό. π. (σημ. 12), σ. 21-22.

¹⁸ Ευστ. Μπάτης, ό. π. (σημ. 12), σ. 23.

¹⁹ Το καλοκαίρι του 1920 η ελληνική κυβέρνηση, με τη σιωπηρή συγκατάθεση της Διεθνούς Επιτροπής από εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων, για να ανταποκριθεί στις δαπάνες της μικρασιατικής εκστρατείας, προχώρησε στην έκδοση χαρτονομίσματος αξίας 600.000.000 δραχμών. Στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου εκδόθηκε χαρτονόμισμα με κάλυμμα την εγγύηση συμμαχικών πιστώσεων. Τον Δεκέμβριο του 1920 οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις επέβαλαν στην Ελλάδα οικονομικό αποκλεισμό, αρνήθηκαν να της χορηγήσουν τις πολεμικές πιστώσεις, αφήνοντας τα χαρτονομίσματα αξίας 600 εκατ. Δραχμών ακάλυπτα. «Η έκδοση ακάλυπτου χαρτονομίσματος από το κράτος συνεχίστηκε, για να φθάσει στο ποσό των 1.650.000.000 δραχμών το Φεβρουάριο του 1922. Τη διετία 1920-1921 η αύξηση του τιμαριθμού ήταν της τάξεως του 37%, ενώ η συναλλαγματική αξία της δραχμής – που σε όλη τη διάρκεια του πολέμου είχε παραμείνει στο άρτιο – ακολούθησε μια καθοδική πορεία. Έτσι, η τιμή της αγγλικής λίρας, από 24,5 δρχ το 1919 ανέβηκε στις 34 δρχ το 1920 και στις 71 δρχ το 1921». Βλ. Ρηγίνος Μ., «Η ελληνική βιομηχανία, 1900- 1940» στο Κρεμμυδάς Β. (επιμ.) *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18ος-20ός αι.)*, Αθήνα 1999, σ. 191. Β. Πατρώνης, *Ελληνική Οικονομική Ιστορία. Οικονομία, Κοινωνία και Κράτος στην Ελλάδα (18^{ος}-20^{ος} αι.)*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα 2015, σ. 193.

²⁰ Ευστ. Μπάτης, ό. π. (σημ. 12), σ. 23.

²¹ Για την εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων στις Οινούσσες, βλ. Ν. Ανδριώτης, «Το μικρό ταξίδι». *Η άφιξη και η εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων στις Οινούσσες*, Αθήνα 1998, σ. 49-58, 87-99, 113-119.

²² Ευστ. Μπάτης, *ό. π.* (σημ. 12), σ. 23-24.

²³ Στ. Τσιροπινά, *ό. π.* (σημ. 9), σ. 46.

²⁴ Ευστ. Μπάτης, *ό. π.* (σημ. 12), σ. 25. Γ. Θεοτοκάς – Τζ. Χαρλαύτη, *ό. π.* (σημ. 15), σ. 461-462 (Χανδρή), σ. 267-269 (Καρρά), σ. 187-189 (Ανδρεάδη), σ. 451-452 (Φαφαλιών), σ. 469-471 (Χατζηπατέρα), σ. 371-374 (Ξυλά), σ. 312-316 (Λιβανού).

²⁵ Ευστ. Μπάτης, *ό. π.* (σημ. 12), σ. 25.